

FELSEFE DÜNYASI

2020/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 72

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBİTAK ULAKBİM / TR Dizin tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBİM / TR Dizin since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.net

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Uzun Dijital

Zübeyde Hn. Mah. İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48 / 48 06070 - İskitler / ANKARA

Tel: 0 312 395 85 71-72

Basım Tarihi : Aralık 2020, 400 Adet

PLATON'UN BÖLÜNMÜŞ ÇİZGİ ANALJİSİNDEKİ ZİHİN HALLERİNİN DERECELENDİRİLMESİ*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 72, Kış 2020, ss. 269-289.

Geliş Tarihi: 18.10.2020 | Kabul Tarihi: 30.11.2020

Nurgül AKDOĞAN** & Rıza BAKIŞ***

Giriş

Varlık ve değer ile birlikte felsefenin üç temel araştırma alanından birisini oluşturan bilgi felsefesi; bilginin doğası, imkânı, kaynağı, doğruluğu, türleri, sınırları ve temellendirilmesi ile ilgili bütün problemleri araştırır (Cevzici 2018, 10; Mengüşoğlu 2000, 17). Felsefî terminoloji içerisinde 'bilgibilim' veya epistemoloji¹ ismi ile anılan bu ana dal, felsefenin özel bir disiplini haline getirilmeden önce de Antik Çağdan bu yana filozofların zihinlerini meşgul eden problemlerden birisi olmuştur. 'Bilgi ve bilmek ne demektir?' sorusuna sistematik bir biçimde Platon'dan (M.Ö 427-347) itibaren cevaplar aranmış bilginin kökeni, doğruluğu, sınırları ve türleri araştırılmıştır. Buna dayanarak inanç, kanı ve yargılarımızın temelleri incelenmiştir (Uyanık 2003, 43).

Platon'dan önce gelen doğa filozofları² bilginin imkânından ve bilgi yetilerinden en ufak bir şüphe duymadan bakışlarını doğaya çevirerek varlığın ilkesi, değişimin imkânı ve doğası ile ilgilenmişlerdir (Hamlyn 2006,

* Bu makale Doç. Dr. Rıza Bakış'ın danışmanlığında Nurgül Akdoğan tarafından hazırlanan "Platon'un Bilgi Teorisi Bağlamında Menon, Phaidon, Devlet ve Theaitetos Diyaloglarının İncelenmesi" başlıklı tezden istifade edilerek üretilmiştir.

** Arş. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı.
nurgulakdogan@cumhuriyet.edu.tr | ORCID: 0000-0002-9118-0742

*** Doç. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
rbakis@cumhuriyet.edu.tr | ORCID: 0000-0003-1686-8608

1 Yunanca bilim anlamına gelen '*episteme*' ile öğreti anlamına gelen '*logos*' sözcüklerinin birleşiminden oluşan epistemoloji terimi, ilk kez James Frederick Ferrier adlı İskoç metafizikçi tarafından 19. yüzyılın ortalarında kullanılmıştır. Bkz. (Ferrier 1961, 46).

2 Burada kastedilen Thales, Anaksimandros, Anaksimenes gibi Aristoteles'in 'ilk fizikçiler' olarak isimlendirdiği filozoflardır.

281). Bu şekilde Yunan düşüncesinde bilgi yetileri yaklaşık iki asır şüphe duyulmadan kullanıldıktan sonra sofistlerin felsefe tarihi sahnesine çıkışı ile birlikte ilk kez bilginin imkânından yani bilginin var olup olmadığından şüphe edilmiştir. Sofistleri genel geçer mutlak bilginin imkânı konusunda şüpheyne düşüren şey; kendilerinden önceki doğa filozoflarının evrenin ana maddesi (*arkhe*) ile ilgili uzlaştırılması olanaksız, birbirine zıt düşünceler ortaya koymaları olmuştur (Zeller 2017, 119). Onlar duyu algısının ve duysal nesnelerin sürekli değişmekte olmasından hareketle doğa hakkında bildiklerimizin ne kadarının gerçekliğin bir parçası olduğunu ve insan zihninin bu gerçekliğe ne derece katkıda bulunduğunu sorgulamışlardır. Zira bu sorgulamalarının neticesinde ‘gerçeklik diye bir şeyin olmadığını, olsa bile bilinemeyeceğini, bilinse bile öteki insanlara aktarılamayacağını’³ ileri sürerek bilginin imkânını yadsımışlardır. Onların bilgi konusunda takınmış oldukları bu tavır, kendilerinden sonra gelenlere bilginin imkânını kanıtlatma ve insanın sanılarından bağımsız, bilgisine ulaşabileceği bir bilgi nesnesinin var olduğunu ortaya koyma görevlerini yüklemiştir.

Platon’dan önce Sokrates, sofistlerin rölativist ve şüphecî tavrına karşı çıkararak bilim, ahlâk ve hukuk alanında herkes için geçerli bir bilginin var olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda bilgi ile ahlâk arasında yakın bir ilişki kurarak ahlâklı olmayı erdemli olmakla, erdemli olmayı da bilgelikle özdeşleştirerek ahlâk alanındaki cesaret, dostluk, ölçülülük, dindarlık, adalet ve bilgellik gibi değerleri tanımlamaya çalışmıştır. Sokrates’ten sonra gelen Platon, hocasının tanımlamaya çalıştığı etik değerlerin gerçek anlamlarını ortaya koyarak onun epistemolojisindeki büyük boşluğu doldurmuştur (Çelik 2018, 53-54).

Platon bilgi konusunu müstakil bir biçimde ele alarak ‘Bilgi nedir? Nerede bulunur? Bildiğimizi düşündüğümüz şeylerin gerçekte ne kadarını biliyoruz? Duyular bize bilgi verir mi? Akıl bizi gerçek bilgiye ulaştırır mı? Bilgi ile doğru inanç arasında nasıl bir ilişki vardır?’ gibi bilgi ve onun doğasıyla ilgili akla gelebilecek temel sorularla sistematik bir biçimde ilk kez uğraşmış (Chappell 2011, 655) ve ele aldığı bu sorular çerçevesinde oldukça kapsamlı bir bilgi kuramı ortaya koyarak epistemolojinin gerçek kurucusu sayılmıştır (Hamlyn 2006, 283; Baç 2011, 52).

Bilgi konusundaki görüşlerine farklı eserlerinde yer veren Platon’un epistemolojisinin doğru bir biçimde anlaşılması ve onun bilgi konusundaki fikirlerinin gelişim ve değişim seyrinin görülebilmesi için sırasıyla *Menon*, *Phaidon*, *Devlet*, *Theaitetos* ve *Sofist* gibi diyaloglara bütüncül bir biçimde

3 Bu ifadeler, M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan sofist filozof Gorgias’a aittir. Bu konuda Bkz.(Kranz 2014, 205).

bakılması gerekmektedir. Ancak olgunluk dönemi diyaloglarından biri olan *Devlet* diyalogu hem önceki hem de sonraki diyalogları anlamayı kolaylaştıran bir içeriğe sahip olduğundan özel bir yerde durmaktadır. Bilhassa Platon'un bilgi felsefesindeki anahtar kavramların yer aldığı bölünmüş çizgi analogisi bu konuda çok önemli bir yere sahiptir. *Devlet* diyalogunun VI. kitabının son bölümünde yer alan bu analogisinden hareketle Platon, bilgi ile ilgili fikirlerini somut bir biçimde açıklar. Platon bu analogi ile akılla anlaşılır dünya ve duyularla algılanır dünya arasında ontolojik ve epistemolojik bir ayrıma giderek bir yandan temel varlık türleri ve onları konu alan zihin hallerini ortaya koyarken diğer yandan bilgi (*episteme*) ile sanı (*alethes doksa*) arasındaki ayrımı netleştirerek hakiki bilgi olarak adlandırdığı *epistemeye* nasıl ulaşılabileceğini gözler önüne serer. Platon'un bu benzetmedeki esas amacı varlık dereceleri arasında yapmış olduğu ontolojik ayrıma uygun olarak bilgi türleri ve bu türlerin her birine karşılık gelen zihin halleri arasında dikey⁴ bir çizgi üzerinden hiyerarşik bir ayrım ortaya koymaktır. A. Notopoulos'a göre Platon'un sözü edilen bu amacını gerçekleştirmek için geometrik bir çizgi seçmesi hem yöntemsel olarak hem soyut kavramların formülasyonu bakımından oldukça uygundur. Nitekim ona göre bu çizgi diyagramı zincirlerinden kurtulan mağaradaki mahkûmun seyahat ettiği yerlerin coğrafyasını haritalandırır ve açıklar (James A. Notopoulos 1944, 234-35).

1. Bölünmüş Çizgi Analogisinin Serimlenişi

Platon birbirine eşit olmayan iki ayrı uzunlukta, kesilmiş dikey bir çizgi hayal etmemizi ister. Elde edilen bu iki bölmeden uzun ve üstte olanı akılla kavranan dünyaya diğeri yani daha kısa ve aşağıda olanı duyularla algılanan, görülen dünyaya işaret eder. Daha sonra Platon bu iki bölmenin her birini başlangıçta göz önünde bulundurulmuş orana göre, (diğer bir deyişle eşit olmayan bir biçimde) yeniden alt ve üst olarak ikiye bölmemizi ister (Platon 2013a, 509E). Sonuç olarak ikisi kavranılır dünyayı (*noeton*), diğer ikisi gözle görülür dünyayı (*horaton*) temsil eden dört ayrı bölme elde edilir. Bu bölmelerin her birinin konu aldıkları nesnelere gerçeklik (*aletheia*) dereceleri birbirinden farklı olup her bir bölümdeki birinci bölmenin, ikincisi karşısındaki ontolojik statüsü, gözle görülür dünyanın akılla anlaşılır dünya karşısındaki statüsü ile aynıdır (Cevizci 2019, 32). Ayrıca her bir bölümdeki bölmeler arasındaki epistemolojik ilişki, bilginin sanı ile ilişkisi gibidir.

4 Aslında Platon, bu çizginin yatay mı dikey mi olduğu konusunda herhangi bir yargıda bulunmaz. Çağdaş Platon yorumcularından A. Sichel'e göre güneş analogisi ile mağara analogisi arasında kalan bu analoginin her iki benzetmeyle tutarlı bir bütünlük sergilemesi için buradaki çizginin dikey olması lazımdır. Çünkü hem Güneş'in toprağa bağlı nesnelere üzerindeki konumunun dikey olması hem de kişinin karanlık mağaradan dışarıya ancak dik ve sarp bir yokuşu aşarak çıkabileceği ifadeleri 'yukarıya' işaret etmesi bakımından buradaki çizginin de dikey olarak düşünülmesini gerektirir (Sichel 1982, 318).

Görünen dünyada yer alan aşağıdaki yani daha kısa olan bölme gölgeler ve yansılarını temsil ederken, daha uzun olan ikinci bölme bu gölge ve yansılardan asıllarını veya orijinallerini temsil eder. Şöyle ki ilk bölmede gölgeler, suda ve parlak yüzeylere yansıyan şekiller bulunurken, ikinci bölmede bu ilk bölmeyle oluşturulan gölge ve yansılardan asılları, algularımızla kavradığımız canlı varlıklar, bitkiler ve insan elinin ürünü sayılan nesnelere bulunur (Platon 2013a, 510A).

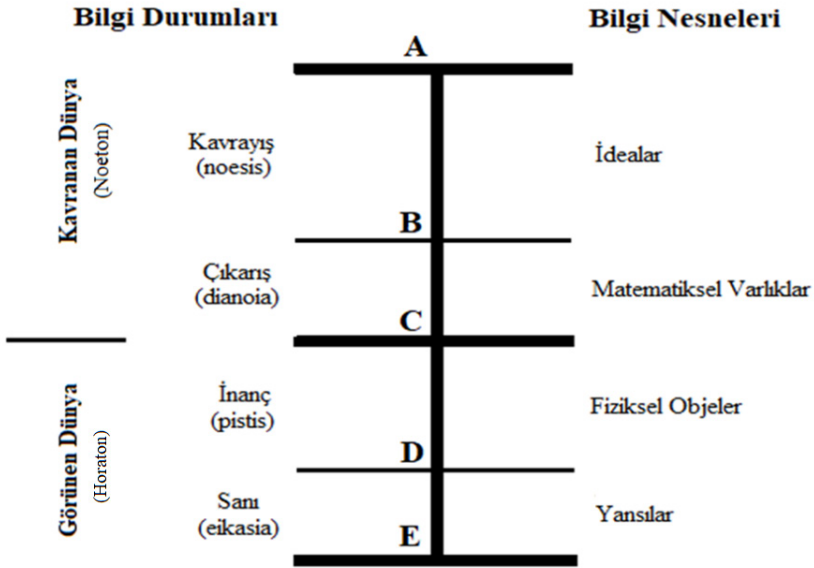
Platon görülür dünyadaki iki bölmeyle bu şekilde açıkladıktan sonra akılla kavranılır dünyada yer alan iki bölmeyle incelemeye geçer. Ona göre bu alandaki ilk bölme matematik, geometri ve benzeri bilimlerle uğraşanların zihin halini temsil eder. Bu kişiler bir problemin çözümünde üçgen, dörtgen, açılı, tek ve çift gibi varsayımları sorgulamadan yani bu varsayımları herkes tarafından apaçık bilinen genel geçer doğrular kabul ederek bir sonuca ulaşırlar. Bir başka deyişle birinci bölmede ruh, araştırmalarında alt çizginin ikinci bölmesinde yer alan üçgen, açılı, daire gibi duyuşsal nesnelere birer yansıma veya zemin olarak kullanarak ilk ilkeye değil de varsayımların⁵ sonuçlarına ulaşır (Platon 2013a, 510C-D). Kavranan dünyanın ikinci bölmesinde ise ruh, duyuşsal nesnelere başvurmadan, duyu deneyiminden tamamen bağımsız bir şekilde sadece kavramlardan hareket ederek varsayımlardan varsayımsal olmayan ilk ilkeye (iyi ideasına) yükselmeye çalışır (Platon 2013a, 509E-511A). Platon'a göre ilk ilkeye ulaşan ruh, birtakım yüksek hakikatleri idrak ettikten sonra birtakım sonuçlar çıkarmak için yeniden aşağıya iner (Platon 2013a, 511C-D).

Platon bu şekilde dört bölmenin konu aldığı varlık türlerini açıkladıktan sonra bu varlık türlerine karşılık gelen biliş tarzlarından bahseder. Platon'a göre çizginin üst bölümü bilişsel olarak gerçek bilgi yani *episteme*ye karşılık gelirken, alt iki bölümü *doksaya* karşılık gelmektedir. Nitekim akılla kavranan şeyler *epistemenin* nesnelere, duyuşlarla algılanabilir şeyler ise *doksanın* nesnelere oluşturulmaktadır (Platon 2013a, 476D). Bununla birlikte Platon'a göre farklı nesnelere konu alan bu biliş tarzları arasında ontolojik bakımdan kopya-asıl ilişkisi vardır. Nasıl ki duyuşsal varlıklar akılla kavranan varlıkların birer kopyası ise aynı şekilde *doksanın* nesnelere de *epistemenin* nesnelere birer kopyasıdır.

5 Platon'un burada kullanmış olduğu 'hypothesis' ifadesi her ne kadar Türkçeye varsayım veya hipotez olarak çevrilse de bu sözcük, bugün modern bilimin ifade ettiği varsayım veya hipotez ile aynı anlamda gelmemektedir. Platon'un düşüncesinde 'bir şeye zemin sağlayan', 'altta yatan', 'başlangıç noktası oluşturan' anlamlarına gelen hypothesis sözcüğü, bugün sadece epistemolojik bağlamda kullanılan varsayım sözcüğünün aksine ontoloji ile epistemolojinin ayrılmaz birliği içinde anlam bulan bir kavramdır (Haşlakoğlu 2016, 110-11).

Platon'a göre dikey çizgideki her bir bölme bir bilgi türüne karşılık geldiği için her bir bölmeye karşılık gelen zihin hali de farklıdır. Şöyle ki yukarıdan aşağıya doğru en üstte yer alan birinci kesitteki ideaları konu alan zihin haline saf akılsal kavrayış anlamında *noesis* denilirken, ikinci kesitteki matematiksel nesnelere konu alan zihin haline *dianoia*, adı verilir. Platon'a göre bu iki bilgi türü, *episteme* olarak adlandırılan gerçek bilgidir. Üçüncü kesitteki kopyaların veya suretlerin asıllarına karşılık gelen duyuşal nesnelere konu alan zihin haline inanç veya inanma anlamında *pistis* denilirken, dördüncü kesitteki kopya ve suretleri konu alan zihin haline ise benzerlik, temsil ya da tahmin anlamında *eikasia* denir (Platon 2013a, 511E).

Bölünmüş çizgi analojisinin yer aldığı pasajı bu şekilde açıkladıktan sonra bu analogiyi daha anlaşılır kılmak için analitik düzlemde bir çizgi şeması ile gösterecek olursak karşımıza şöyle bir dikey çizgi çıkar:

Şekilde de görüldüğü üzere bu dikey çizgi, hem ontolojik hem de epistemolojik bir ayrımı yansıtır. Ontolojik bakımdan kavranan dünya ile görünen dünya arasındaki ayrımı ve her bir alandaki bölmelerin gerçeklik bakımından farklı nesnelere karşılık geldiğini gösterir. Epistemolojik bakımdan ise *episteme* ve *doksa* arasındaki ayrımı ve bu bilgi türlerine karşılık gelen zihin hallerini gösterir. Şunu da hemen belirtelim ki Platon'un aynı çizgi üzerinden önce ontolojik daha sonra epistemolojik bir ayrım yapması aynı

zamanda bu iki alanın birbirinden ayrılamayacak derecede birbirine bağlı olduğunu kanıtlar.

AE çizgisi eşit olmayan iki bölmeye bölündüğünde alttaki EC çizgisi üstteki AC çizgisinden daha küçük olacaktır. Bu iki çizgi baştaki eşit olmayan orantı dikkate alınarak tekrar iki eş parçaya bölündüğünde ise bu sefer de CB, AB'den; ED, CD'den daha küçük olacaktır. Bu kesitler arasındaki matematiksel ilişki aynı zamanda onlar arasındaki ontolojik ve epistemolojik ilişkiyi de açıklar. Şöyle ki CB'nin AB'den, ED'nin CD'den küçük olması AB'nin CB'den, CD'nin de ED'den ontolojik olarak daha gerçek, epistemolojik olarak daha aydınlık olduğu anlamına gelir. Nitekim Platon bu durumu "Şimdi bizim çizgi üzerinden yaptığımız dört bölüme, dört türlü düşünüş yolunu uygula. En yüksek bölüme 'kavrayış' diyelim, ikincisine 'çıkartış', üçüncüsüne 'inanç', dördüncüsüne de 'sanı'. Sonra bunları aydınlık derecesine göre sıralayalım. Bunu yaparken de, bir şeyin gerçeğe ne kadar yakın olursa o kadar aydınlık olacağını unutmayalım" (Platon 2013a, 511E) diyerek ortaya koymuştur.

Dikkat edilecek olursa Platon, bu analogide iki ayrı çizgiyi değil de tek bir çizgiyi parçalara bölerek varlık ve bilgi türleri arasında bir derecelendirmeye gitmiştir. Platon'un tek ve sürekli bir çizgi üzerinden bu şekilde ontolojik ve epistemolojik bir derecelendirmeye gitmesinin amacınının H. Jackson'un iddia ettiğinin aksine duyularla algılanan dünyanın akılla kavranılır dünyanın anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli olduğunu göstermek olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim bir İngiliz klasisti H. Jackson'a göre Platon'un bu analogide duyusal dünyaya yer vermesinin sebebi bir sembolden ibarettir tıpkı güneş analogisinde İyi İdeasını anlatmak için güneşi bir metafor olarak seçmesi gibi (Wright, Bywater, ve Jackson 2012, 10:135).

Platon'un bu analogide dörtlü varlık anlayışına uygun olarak geliştirdiği biliş tarzlarını ortaya koymadan önce bu analogiyle ilgili yapılan yorumlara bakmakta fayda olduğunu düşünmekteyiz. Bu yorumlar dört kesitli, üç kesitli ve iki kesitli çizgi yorumları şeklinde üçe ayrılır. A. J. Boyle, J. Malcolm ve J. T. Bedu-Addo gibi çağdaş Platon yorumcularının savunduğu dört kesitli yoruma göre bu çizgi, dört ayrı gerçeklik derecesini ve bu gerçeklikleri konu alan zihin hallerini temsil etmektedir. En aşağı kesitte kalan nesne, varlık ve bilgi bakımından en karanlık iken en üstteki nesne idealara en yakın olması hasebiyle en aydınlık olandır. Bu sebeple aşağıdan yukarıya doğru varlık derecelerine bağlı olarak nesnelerin gerçeklik ve aydınlık dereceleri artmaktadır (Boyle 1973, 88-93; Malcolm 1962, 38-45; Bedu-Addo 1976, 288-301). Üç kesitli çizgi yorumunu ileri süren J. Raven'e göre çizgi analo-

jisi, güneş analogisini tamamlamakta olup tıpkı güneş analogisinde olduğu gibi bu analogide de duyuşal dünya idealar dünyasını anlaşılr kılmaktadır. Görünen dünyada yer alan iki kesit, ayrı ayrı değil de bir bütün olarak ele alındığında duyuşal dünyasına karşılık gelmektedir (Raven 1953, 24-26). Böylece çizgi duyuşal nesnelere konu alan *doksa*, matematiksel nesnelere konu alan *dianoia* ve ideaları konu alan *noesis* olmak üzere üç bölmeye ayrılmaktadır. Ferguson'un ileri sürdüğü iki kesitli yoruma göre ise, çizgi analogisinin amacı ne gerçeklik türlerini ne de bu gerçeklik türlerini bilmeye karşılık gelen biliş tarzlarını sınıflamaktır; bu benzetmenin asıl amacı insan zihnini İyi İdeasına ulaştıran iki ayrı disiplini (matematik ve diyalektiği) ortaya koymaktır (Ferguson 1921, 143). Biz ise Platon'un Glaukon'dan görülen ve kavranan dünyayı temsil eden her bir bölmeyi eşit olmayan bir orantı ile yeniden ikiye bölmelerini istemesi ve bu bölme neticesinde ortaya çıkan dört bölmeyi ontolojik ve epistemolojik bakımdan aydınlık ve karanlık derecelerine göre sıralamasından (Platon 2013a, 509D-E) hareketle çizginin dört kesitli olduğunu düşünmekteyiz.

Platon'un 511E'de de açıkladığı üzere her biri farklı gerçeklikler üzerine kurulu olan dört farklı zihin hali bir başka deyişle biliş tarzı vardır. Bu biliş tarzlarının açıklığı ve konu aldıkları nesnelere gerçeklik derecesi Platon'un deyimiyle evrene varlık ve gerçeklik veren İyi İdeasına (Platon 2013a, 509B) yakın olmak bakımından aşağıdan yukarıya doğru artmaktadır (Platon 2013a, 511E).

1.1. Eikasia ve Pistis'in Nesnelere

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere Platon'un önce iki bölmeye ayırdığı çizginin her bir kesiti sırasıyla algısal ve düşünsel olarak iki farklı biliş nesnesini temsil eder. Şöyle ki AC kavranılır dünyaya CE ise algılanır dünyaya karşılık gelir. DE ve CD, AC'nin iki kesitini oluşturur. Çizginin alt kesitini oluşturan *eikasia*'nın⁶ (DE) kapsadığı nesnelere gölgeler, su ya da parlak yüzeylerde görülen görüntü ve yansımalarıdır (Platon 2013a, 509E-510A). DE'nin asıllarına karşılık gelen CD'nin yani *pistis*'in⁷ gösterdiği nesnelere ise canlı varlıklar, insanlar, hayvanlar, bitkiler ve insan elinden çıkan ürünler gibi görünür nesnelere (Platon 2013a, 510A). Bir başka deyişle DE kesitinde yer alan nesnelere, CD'deki canlı varlık ve bitkilerin su veya ayna gibi yüzeylerdeki gölge ve yansımalarıdır.

6 Kelime anlamı itibarıyla 'varsayım', 'tahmin' demektir. Bkz. (Çelgin 2011a, 201).

7 Kelime anlamı itibarıyla 'inanç,' 'güven' ve 'itimat' demektir. Bkz. (Çelgin 2011b, 535).

Görüldüğü üzere Platon CD ile DE arasında kopya-asıl, görüntü-gerçeklik kavram çiftleri üzerinden ilişki kurar. Kurulan bu ilişki ontolojik bakımdan CD'nin nesnelere DE'nin nesnelere nazaran daha gerçek ve açık olduğu anlamına gelir. Nitekim bir nesnenin gölgesi veya su ya da ayna gibi yüzeylere düşen yansıması aslına nazaran daha bulanık, silik ve belirsizdir.

Platon'a göre *pistis* ve *eikasia* duysal alanda yer alan nesnelere ilişkin biliş tarzına karşılık geldiği için hiçbir zaman gerçekliğin bilgisini veremez. Çünkü duysal alandaki nesnelere sürekli olarak değişmekte olan, birtakım kişisel, zamansal ve mekânsal koşullara bağlı yok olabilir varlıklar olduğu için ancak bir sanılar dünyası meydana getirebilir (Platon 2019, 74B; 2018, 52; 2013b, 26D, 59A). Bunun aksine düşünülür alandaki idealar zaman, mekân ve kişi gibi tüm koşullardan bağımsız, sonsuz ve değişmez gerçek varlıklar olduğu için gerçek bilginin temelini oluştururlar (Platon 2014, 211A-B). Nitekim konusu gerçek varlıklar olmayan bilim, bize gerçek bilgiyi veremez (Platon 2013a, 529B). Şunu da belirtelim ki Platon, duysal dünyadaki nesnelere sürekli bir akış ve oluşa tabi olduğu için buradaki nesnelere ilişkin bilgi de sürekli değişir derken duyumun, konu aldığı nesne hakkında bize hiçbir bilgi vermediğini söylemek istemez. Onun vurgulamak istediği şey; sürekli değişen duysal şeyleri konu alan bilginin, gerçek bilginin sahip olması gereken değişmezlik, tümellik ve evrensellik gibi standartları taşıma imkânına sahip olmadığıdır (Arslan 2018, 2:320). Nitekim Platon duysal nesnelere gerçekliğin bilgisini ihtiva eden idealara ulaşmada önemli bir rol oynadığının farkındadır. O, bilginin *anemnesis* yani hatırlama olduğu gerçeğini dile getirirken gerek *Menon*'da⁸ gerekse de *Phaidon*'da⁹ duysal alanda yer alan bir örneği seçmesi onun duyumun ve duysal nesnelere, zihnimizde önceden var olan ideaların hatırlanmasında inkâr edilemez bir yeri olduğunu kabul ettiğini gösterir.

Dört farklı bölmeye ayırdığı bu çizgide genel olarak duyu nesnelere ile düşünce nesnelere arasında bir ayırım yapan Platon, *eikasia* ve *pistis*in -karşılık geldiği nesnelere bakımından- bize hakiki bilgiyi veremeyeceğini gösterdikten sonra bu tür nesnelere konu alan zihin hallerinin özelliklerini açıklamaya geçer.

8 Platon, gençlikten olgunluk dönemine geçiş diyaloglarından olan *Menon*'da bilginin hatırlama olduğu tezini deneysel olarak ispat etmek için geometri bilmeyen bir köle çocuğa bir geometri problemini (bir dörtgenin ikiye bölünmesi sorusu) çözdürmeye çalışır (Platon 2017, 82A-84D).

9 Platon duysal dünyada gördüğümüz nesnelere hareketle ulaştığımız eşitlik kavramı üzerinden insan zihninde deneyimden bağımsız, mutlak, kesin ve değişmez ideaların bilgisinin önceden var olduğunu ispatlamaya çalışır (Platon 2019, 74B-75C).

1.2. *Eikasia* ve *Pistis*'in Zihin Halleri

Platon'a göre alt bölmede yer alan *eikasia* ve *pistis*in nesnelere birbirinden farklı olduğu için bu nesnelere konu alan bilgi tarzları veya zihin halleri de birbirinden farklıdır. Platon'a göre *eikasia* bilişsel bakımdan dört basamaklı olan çizginin en altta yani *doksa* alanında yer alan bilgi tarzına karşılık gelir. A. Notopoulos'a göre gölgeleri ve yansılarını konu edinerek onların asılları hakkında tahminde bulunan bu zihin halinin anlamı konusunda araştırmacılar iki gruba ayrılırlar (James Anastasios Notopoulos 1933, 194-96): Birinci gruptakilere göre bu tarz bir zihin haline sahip olan kişiler, suretleri asıllarla karıştırarak gölgeyi asıl gerçeklikle özdeşleştirirler. Bu kişiler gördüklerinin dışında bir gerçekliğin olabileceğini düşünmezler. Bunların zihin durumu, duvara vuran gölgeleri gerçek sanan mağaradaki insanların zihin haline tekabül eder. İkinci gruptakiler ise öncekilerin yorumlarına itiraz ederek bu tarz bir zihin haline sahip olan kişilerin zihin dünyasının gölgeler dünyasıyla sınırlı olmadığını savunurlar. Onlara göre böyle kişiler, gölgelere ve yansılara bakarak varsayım ve çıkarım yoluyla bu gölge ve yansılarını düşen nesnelere asılları hakkında tahminde bulunurlar.

Platon'a göre doğadaki varlığın gölgesi veya yansısından hareketle onların asılları hakkında tahmin yürütülerek elde edilen bu bilgi, gerçek ve doğru bilgiyi yansıtmaz (Platon 2013a, 511E). Çünkü bu tarz bilgiye ulaşan kişiler gerçeklikten üç derece uzak varlıkları konu alarak bilgi edinmeye çalıştıkları için onların ulaşılmış oldukları bilgiler de eksik, belirsiz ve tatmin edici olmaktan uzaktır.

Platon'a göre *doksa* alanında yer alan diğer bir bilgi türü olan *pistis*, insanlar, ağaçlar, taşlar, hayvanlar, bitkiler ve üretilmiş nesnelere gibi duysal nesnelere konu aldığı için (Platon 2013a, 510A) gerek ontolojik gerekse de epistemolojik bakımdan *eikasia*'dan daha açık ve aydınlıktır (Platon 2013a, 511D). Çünkü *pistis*, nesnesini aracısız olarak doğrudan doğruya kavrarken, *eikasia* nesnesini gölge, görüntü ya da suretler aracılığıyla kavrar. Daha açık bir ifadeyle *eikasia*, sudaki yansılarını veya gölgeleri henüz suretleri oldukları asıl fiziksel nesnelere ayırt edemeyen zihin halini temsil ederken; *pistis*, fiziksel nesnelere gölgelerinden veya yansılardan ayırt etmeyi başarmış, *eikasiya*dan daha gelişmiş bir zihin halini temsil eder. Mağara metaforuyla daha somut bir biçimde izah edecek olursak *eikasia*, çocukluklarından beri ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulan, hayatları boyunca mağaranın duvarındaki gölgeleri, duvara gölgesi vuran nesnelere karıştıran mahkûmun zihin haline karşılık gelirken; *pistis*, zincirlerinden kurtulup ayağa kalkıp duvarda gölgelerini gördüğü gerçek nesnelere ve ışığın kaynağına

yüzünü çeviren kimsenin zihin haline karşılık gelir. Platon bu zihin halinin, fiziksel dünyanın araştırılmasında elde edilebilecek en yüksek doğruluk derecesi olduğunu savunur (Taylor 2020, 49). Bununla birlikte diğer taraftan Platon, duyuşsal algıya dayanarak elde edilen bilgilerin her zaman yanıltıcı olabileceğini hesaba katarak *pistisin*, bir üst bölmede yer alan *dianoia*ya göre daha karanlık ve gerçeğe daha uzak olduğunu söyleyerek hakiki bilginin düşünülür alanda aranması gerektiğini söyler (Platon 2013a, 511E).

1.3. *Dianoia ve Noesisin Nesneleri*

Üst çizginin alt kesitinde yer alan *dianoianın* (BC) nesnelерinin ne olduğu konusu, üzerinde en fazla tartışmaların olduğu alandır. Nitekim Platon çizginin her bir kesitini, konu aldığı nesneleri ve karşılık geldiği zihin halleri bakımından açıklarken sıra *dianoia*ya geldiğinde *dianoianın* nesnelерinden hiç söz etmeden onun kullandığı yöntemi açıklamaya geçer.

Dianoianın nesnelерinin ne olduğu konusunda Platon kesin ve net bir açıklama yapmamış olsa da Platon yorumcuları bu nesnelерin neler olabileceği ile ilgili birtakım tahminlerde bulunmuşlardır. Mesela Platon'un idealer kuramını *Metafizik* adlı eserinin I. ve XIII. kitabında yorumlayan Aristoteles'e göre *dianoia* nesneleri, duyuşsal şeyler ile idealer arasında bir yer işgal eden aracı gerçekliklerdir. Bu tür gerçekliklerin ayrı olarak var olmaları mümkün değildir. Bunlar ezeli-ebedi, hareketsiz olmaları ve akılla kavranmaları bakımından duyuşsal nesnelерden; birden fazla olmaları bakımından ise idealardan ayrılırlar (Aristoteles 2017, 138-143 (987b 5-30), 583-584 (1076b 5-10)). Aristoteles'in yorumunu kabul eden A. Taylor da matematiksel araştırmanın gerçek nesnelерinin tam bir kesinlikle kavranılabilen ama duyu ile yeterince temsil edilemeyen saf bir mantıksal kavramlar sistemi olduğunu söyler (Taylor 2020, 45). A. J. Boyle *The Problem of Dianoia* isimli makalesinde *dianoianın* nesnelерinin ne olduğu ile ilgili Platon yorumcuları tarafından ileri sürülen yaklaşık on tane görüşü sağlam argümanlarla çürütmeye çalışarak *dianoianın* nesnelерinin ideal sayı veya şekiller gibi matematikçiler tarafından sorgulanmadan doğru kabul edilen varsayımlar olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Boyle 1973, 3-7).

Platon'un metin içerisindeki ifadelerinden birtakım ipuçları arayarak *dianoianın* nesneleri ile ilgili birtakım kriterler belirleyecek olursak *dianoianın* nesneleri; a) Düşüncenin nesneleri yani akılla kavranılabilir nesnelер olmalıdır (Platon 2013a, 509D, 510B-E 511A-D). b) Gerçeklik bakımından *noesis* ile *pistisin* nesneleri arasında bulunmalıdır (Platon 2013a, 509D,511E). Bir başka deyişle *dianoianın* nesneleri; *noesisin* nesnelерinin suretleri, *pistisin*

nesnelerinin asılları olmalıdır.¹⁰ Şöyle ki bir geometrici ikizkenar üçgenden söz ederken esasında ne tahtaya çizdiği üçgeni ne de üçgen ideasını düşünür. Onun asıl düşündüğü şey, tahtaya çizdiği üçgenin kendisine benzediği akılla kavranılabilir olan soyut üçgen ideasıdır. Bir başka deyişle geometricinin düşündüğü üçgen, *pistisin* nesnesi olan tahtaya çizilen üçgenin aslı, *noesisin* nesnesi olan ideal üçgenin kopyasıdır. Aristoteles'in *dianoianın* nesnelere için ileri sürdüğü matematiksel ara nesnelere yorumu yukarıda belirtilen kriterleri karşıladığı için biz de Aristoteles'in bu yorumuna katılarak bu aracı varlıkların ayrı bir varlık türü meydana getirmediğini düşünmekteyiz.

Çizginin alt kesitinde yer alan *dianoianın* (BC) nesnelere konusunda açık ve net bir şey söylemeyen Platon, bu sorunun çözümünü okuyucunun zihnine bırakır. Fakat diğer taraftan çizginin üst kesitinde yer alan *noesisin* (AB) nesnelere konusunda hem daha açık konuşur hem de diğer diyaloglarında burada işaret ettiği nesnelere niteliklerini detaylı bir biçimde açıklar. Platon'a göre bu kesitteki nesnelere, bir önceki kesitteki nesnelere nazaran daha fazla gerçeklik derecesine sahip nesnelere (Platon 2013a, 511E). Çünkü *noesisin* nesnelere düşünülür dünyada yer alan idealar olup, İyi İdeasına en yakın varlıklardır (Platon 2013a, 511C).

Gerçek bilginin nesnesinin idealar olduğunu Platon sırasıyla *Phaidon*, *Devlet*, *Timaios* ve *Philebos*'da açık bir biçimde ortaya koyar. *Phaidon* diyalogunda ruhun gerçek bilgiye bedensel arzu ve isteklerden sıyrılıp akıl yürütmesiyle ulaşabileceğini söyler (Platon 2019, 65C). Çünkü ona göre ruh, duylardan arınarak (*katharsis*) salt düşünceyle bir şeyi kendi başına incelediği müddetçe ancak sonsuz ve asla değişmeyen şeylere yönelir (Platon 2019, 65E-66A, 79D). *Episteme* denilen gerçek bilgiye nasıl ulaşıldığını bu diyalogunda açıkladıktan sonra Platon, *Devlet*'te hakikat aşığı filozof ile gösteri meraklısı filodoks arasında yapmış olduğu ayrıma dayanarak gerçek bilginin asıl kaynağının idealar olduğunu tekrar gündeme getirir (Platon 2013a, 475E-480A). *Devlet*'ten sonra kaleme aldığı *Timaios*'da Platon, insanların farklı biliş tarzlarına sahip olmasından ötürü bilgi ve doğru inanç (*alēthes doksa*) diye iki ayrı bilgi türünün bulunduğunu, bu bilgi türlerinin her birinin de farklı nesnelere konu aldığını tekrar vurgular.¹¹ Platon daha sonra bu ayrıma dayanarak duylarla algılanamayan, sadece akılla kavranabilen ideaların kesinlikle var olduğunu ileri sürer (Platon 2018, 51). Yaşlılık dö-

10 Bu kriter açık bir şekilde diyalogda belirtilmese de analogi boyunca kesitler arasındaki suret-orijinal, görüntü-gerçeklik ilişkisinin sürekli olarak vurgulanması hasebiyle dolaylı olarak çıkartılabilir. Bkz. (Platon 2013a, 510B, E 510A, 511D).

11 Platon bu ayrımı daha önce *Menon*'da, (96D-100C) *Devlet*'te (476D-478D, 506C) ve *Theaitetos*'ta (190B-D) gündeme getirmiştir.

nemi diyaloglarından biri olan *Philebos*'da ise Platon; “Bence birazcık akılı olan herkes, gerçek bilginin varlık bilgisi olduğunu bilir. Varlık bilgisi dediğim şey ise gerçekten var olana ve özü değişmeyeine ilişkin bilgidir” (Platon 2013b, 58A) ifadeleriyle bir kez daha en gerçek, en açık ve en saf bilginin nesnelere idealer olduğunu açık bir şekilde ifade eder.

1.4. *Dianoia ve Noesisin Zihin Halleri*

Dört ayrı kesitteki bilgi durumlarının konu edindikleri nesnelere açıkladıktan sonra Platon, bu bilgileri gerçek varlığa olan yakınlıklarına göre aydınlık ve karanlık olarak sıralar (Platon 2013a, 510B-511E). Platon'a göre en üstteki bölmede yer alan *noesis* filozofun zihin haline karşılık gelirken bilgi derecesine göre *noesisin* bir alt basamağında yer alan *dianoia* matematikçinin zihin haline karşılık gelir. Bu iki bölme kullandıkları yöntem bakımından birbirinden farklılaşır. *Dianoia* kapsamı içerisinde kalan matematik, geometri gibi bilimlerle uğraşan bilim adamlarının araştırmalarında nasıl bir yöntem izlediklerini Platon şu şekilde açıklar:

“Geometri, aritmetik ve onlara benzer bilimlerle uğraşanlar, tek, çift diye, üçgen, dörtgen diye, üç çeşit açı diye birçok şeyleri varsayarlar. Bunları (ilk ilkeleri) bilinen şeyler gibi ele alırlar. Bunlardan ne kendilerine ne de başkalarına hesap vermeyi (açıklama veya logos) gerekli bulurlar artık. Sonra, bu varsayımlardan kalkıp basamak basamak yükselir, bir sonuçtan ötekine geçerek, önceden kafalarına koyduklarını ispat ederler” (Platon 2013a, 510C).

Platon yukarıdaki pasajda esasında matematikçileri temellendirmedikleri varsayımlardan yola çıkmaları ve bu bilimi öğretirken duyuşal objelerden veya şekillerden istifade etmeleri bakımından eleştirir. Platon'a göre matematikçiler, kendilerine temel dayanak kabul ettikleri mutlak ilkelerin temellendirilmesine ihtiyaç duymadan onları herkes için apaçık ve doğru kabul ederek akılla anlaşılabilir nesnelere hakkında genel bilgiler elde etmeye çalıştıkları için onların ulaşmış oldukları sonuçlar bir bilinmezlik içerir. Onlar kanıtlayamadıkları birtakım varsayımlara dayandıkları için varlığı apaçık bir şekilde göremeyip gerçek varlığın sadece bir yanını yakalarlar. Bu yüzden de onların elde ettikleri sonuçlar ve yargılar, bilinmeyenle örtülü bir düşe benzer (Platon 2013a, 533C). Mesela onlar bir geometri problemini çözerken üçgenin iç açılarının toplamının 180 dereceye eşit olduğunu ispatlamaya ihtiyaç duymazlar. Çünkü onlara göre bu önerme, analitik bir önerme olup üçgen tanımının içerisinde zorunlu olarak bulunmaktadır. Bununla birlikte onlar üçgen kavramının doğası ve özü hakkında derinlemesine düşünmeden tümdengelmisel bir yöntemi takip ederek bir sonuca ulaşmaya

çalıştıkları için onların ulaştıkları bilgi, gerçek bilgi olarak nitelendirilemez (Arslan 2018, 2:321). Ayrıca Platon'a göre matematikçiler önceden kafalarına koydukları şeyleri ispat etmek için üçgen, kare gibi görünen, somut şekillerden yararlandıkları için de gerçek bilgiye ulaşamazlar. Nitekim onların tahtaya veya kâğıt üzerine çizmiş oldukları somut şekiller, hiçbir zaman şeklin orijinallerinin taşıdığı özellikleri taşımaz. Şunu da belirtelim ki Platon, matematikçileri kullanmış oldukları yöntem bakımından eleştirirken onların doğru olarak kabul ettikleri varsayımların yanlış olduğunu söylemez. Onun asıl söylemek istediği şey, matematikçilerin kendilerine dayandıkları yani bir zemin olarak kabul ettikleri varsayımlarla elde edilen bilgilerin gerçek bilgi statüsü kazanması için varsayımsal olmayan ilk ilke ile açıklanması gerektiğidir.

Platon her ne kadar matematikçileri kullanmış olduğu yöntem bakımından eleştirse de bu bilimin insan zihnini bilimlerin tacı olan diyalektiğe hazırlaması bakımından öneminin farkındadır. Platon'a göre matematik bilimi, ruhun gözünü açmasında ve bakışlarını yukarı doğru çevirmesinde yardımcı olur (Cornford 1932, 177). Ancak ruhun gözünü gömülü olduğu dünyanın çamurundan kurtaran bütünüyle diyalektik bilimdir (Platon 2013a, 533D). Çünkü diyalektikçi, duyuşal imgelere ihtiyaç duymadan, matematikçinin birer ilke olarak kabul ettiği varsayımları teker teker sorgulayarak ilk ilkeye yükselir (Platon 2013a, 533B-C). Bu yüzden de matematiksel bilimler, kesinlik ve açıklık bakımından felsefi bilginin altında yer alarak felsefeye yani diyalektiğe tabidirler (Cevizci 2019, 103). Platon matematik ile diyalektik bilimi arasındaki farkı şu pasajında dile getirir:

“Diyalektik yoluyla ulaşılan varlık ve kavram bilgisi, varsayımlara dayanan bilimler (matematik ve geometri) yoluyla elde edilen bilgiden daha açıktır. Şüphesiz bilim konularını (akılla anlaşılabilir matematiksel nesnelere) inceleyenler, duyuşlarını değil, düşüncelerini kullanmak zorundadırlar. Ama onlar ilkeye (İyi İdeasına) çıkmadan varsayımlara dayanarak inceledikleri için, sence ancak bir ilkeyle anlaşılacak olan bu nesnelere (doğru) anlayamazlar” (Platon 2013a, 511C).

Platon'a göre diyalektik bilimi ile uğraşanlar oluş ve bozuluşa tabi olan duyuşal nesnelere başvurmadan saf akıl ile araştırdıkları şeye yöneldikleri için matematikçilere nazaran daha kesin ve güvenilir bilgiye ulaşırlar. Bununla birlikte onlar mutlak ve koşulsuz ilk ilkelere dayanarak araştırmalarına başladıkları için ilk ilke ile varsayım olanı birbirine karıştırmadan gerçekliğin bütününe ulaşırlar (Platon 2013b, 58E). Bu yüzden de onların sahip olduğu biliş tarzı en açık gerçeklik derecesine sahip zihin halini temsil eder.

Oysa matematik ve benzeri bilimlerle uğraşanlar, ilk ilke ile varsayım olanı birbirine karıştırdıkları için gerçekliğin sadece bir kısmını yakalarlar. Nihayetinde onların elde ettiği bilgiler sanıdan (*doksa*) daha aydınlık, *epistemed*en daha karanlık ortalama bilgiyi ifade eder (Platon 2013a, 511D). Platon diyalektikçinin zihin durumuna karşılık gelen dört basamaklı çizginin en üst kesitinde yer alan *noesis* ile ilgili olarak şunları söyler:

“Şimdi kavramlar çizgisinin ikinci bölümüne gelelim Burada aklın kendiliğinden diyalektik gücüyle kavradığı şeyler vardır. Burada akıl, varsayımları birer ilke diye değil, sadece varsayım olarak, birer basamak, dayanak olarak alır. Bütün varsayımların üstündeki bütünün ilkesine yükselir. Bu ilkeye yükselince, ondan çıkan bütün sonuçlara dayanarak varacağı son yere varır. Bu arada görülen, duyulan hiçbir şeye başvurmaz. Kavramdan kavrama geçerek, sonunda gene bir kavrama varır” (Platon 2013a, 511B-C).

Platon’un bu pasajda da ifade ettiği üzere diyalektiğin nesnelere akılla anlaşılabilir olan ideallerdir. Akıl, ilk ilkeye ulaşmak için varsayımları birer basamak olarak kullanır. Varsayımların birer basamak olarak kullanılmasını Platon metnin bir başka yerinde ‘varsayımların birer birer atılarak ilk ilkeye yükselmesi’ (Platon 2013a, 533C) olarak ifade eder. Fakat ‘varsayımların birer birer atılması’ ifadesiyle de Platon’un tam anlamıyla neyi kastetmiş olacağını anlamak güçtür. A. Cevizci’nin bu konudaki yorumu bu güçlüğün giderilmesinde bize yardımcı olmaktadır. Cevizci’ye göre varsayımların atılması ile kastedilen; varsayımları çürütmek veya onların yanlışlığını ortaya çıkarmak değildir. Varsayımların atılması; daha önce varsayımlaştırılmış olan önermeleri varsayımlaştırmaya son vermek (Cevizci 1992, 230-31) ve doğru kabul edilen varsayımlardan hareketle elde edilen sonuçlardan mantıksal bakımdan çelişki içerenlerin terk edilmesi anlamlarına gelir. Nitekim bu sonuçların mantıksal bakımdan çelişkili olup olmadığını belirlemek için de bir ölçüt gereklidir. Bu ölçüt de varsayımsal olmayan ilk ilkedir (Cevizci 2019, 128-29).

Platon’a göre zihin burada varsayımsal olmayan ilk ilkeye, duylara başvurmadan kavramdan kavrama hareket ederek ulaşmaya çalışır. Diyalektik yöntemin nasıl işlediğinin açıklandığı bu pasajda görüldüğü üzere temelde üç aşama vardır: Birinci aşamada en açık ve en doğru görülen varsayım temel dayanak olarak alınır. İkinci aşamada aşağı doğru yani tümdengelimsel bir yol takip edilerek bu varsayımdan birtakım sonuçlar çıkartılır. Üçüncü aşamada ise yukarı doğru yani tümevarımsal bir hareket sergilenecek bu varsayım, varsayımsal olmayan ilk ilkedeki (İyi İdeasından) çıkarsanarak temellendirilir. Platon’a göre üç aşamadan oluşan bu diyalektik yöntem

takip edilerek idealar temaşa edilebilir. Tam da bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir: Platon bu diyalogundan önce yazmış olduğu *Phaidon* (Platon 2019, 72E-73A, 76C) ve *Menon* (Platon 2017, 81A-E) diyaloglarında bilginin *anamnesis* yani belirsiz bir anımsayış olduğunu dile getirmişti. Fakat bu diyalogunda anımsama kuramına yer vermeden ruhun ideaları nasıl temaşa ettiğini açıklamıştır. Bu bağlamda ideaları yani gerçekliği temaşa etmek ile gerçekliği anımsamak aynı şeyler midir? Platon'un bilginin *anamnesis* olduğunu açık bir biçimde dile getirdiği pasaja (Platon 2017, 81A-E) dikkatle bakıldığında gerçekliği anımsamanın bu dünyada gerçekleştiğini görürüz. Platon'a göre ruh, bedenle birleşmeden önce edindiği bilgileri bu dünyada anımsar. Fakat gerçekliği temaşa etmesi için ruhun idealar alemine yükselmesi gerekir. İdealar alemine yükselmek de ya ruhun hapsediği beden zindanından kurtulmasıyla ya da diyalektik ile olur.

Platon'a göre filozofa özgü bir faaliyet olan *noesis* bir biliş tarzı olarak varsayımsal olmayan ilk ilkeye (İyi İdeasına) ilişkin görüsel bir tecrübedir. Şunu da belirtelim ki burada sözü edilen görü, mistik sezgiyi değil rasyonel sezgiyi çağırıştırır. Nitekim Platon'da bilginin ilk ilkelerine ulaşılmasına görü denmesinin sebebi, ilk ilkelerin bilgisinin ispatlamadan bağımsız olmasıdır (Cevizci 2019, 104).

2. Zihin Hallerinin Derecelendirilmesi

Platon bu analojisinde duyularla algılanan dünya ile akılla kavranılan dünyanın nesnelere ortaya koyarak bu iki alan arasında ontolojik bakımdan bir ayırım yaptıktan sonra her bir alanın karşılık geldiği bilgi durumlarını tek tek izah ederek onları epistemolojik bakımdan ele alır. Platon'a göre görünen dünya (CE) *doksanın* nesnelere oluştururken, kavranan dünya (AC) *epistemenin* nesnelere oluşturur.

Dört bölmeye ayırmış olduğu hayali çizginin her bir bölmesini karşılık geldiği bilgi türü ve zihin durumu bakımından farklı biçimlerde isimlendiren Platon, yukarıdan aşağıya doğru en üstte yer alan zihin haline *noesis* (kavrayış), onun altındakine *dianoia* (çıkarış), üçüncüsüne *pistis* (inanç), dördüncüsüne ise *eikasia* (tahmin) der. Platon'a göre çizginin en yukarısında yer alan *noesis*, ezeli, ebedi ve değişmez ideaları konu alması bakımından gerçeğe en yakın ve en aydınlık bilgi türünü temsil eder. Yukarıdan aşağıya doğru gerçek varlığa yakınlık derecesi azaldığı için sözü edilen bilgi durumlarının da aynı doğrultuda gerçeklik ve aydınlık dereceleri azalır (Platon 2013a, 511E).

Platon dört basamaklı çizginin her bir kesitine karşılık gelen zihin hal-lerini açıkladıktan sonra “değişen varlık karşısında gerçek varlık ne ise sanı karşısında inanç, çıkarım karşısında da varsayım odur” (Platon 2013, 534A) diyerek ontolojik bakımdan varlık (*ousia*) ile oluş (*genesis*), bilgi (*episteme*) ile sanı (*doksa*) arasında; epistemolojik bakımdan ise düşünce (*noesis*) ile inanç (*pistis*), ve anlayış (*dianoia*) ile tahmin (*eikasia*) arasında yakın bir ilişki olduğunu ifade eder (Platon 2018, 29D). Platon’a göre *dianoia* ile *eikasia* arasında bir ilişki olduğu şu şekilde fark edilebilir. Her iki zihin hali de şeylerin asıllarına ulaşmak için onların görüntülerini mutlak doğru kabul ederek işe başlar. Şöyle ki *dianoia*da zihin, herkes tarafından bilinen apaçık ilkeler olarak gördüğü varsayımlara dayanarak ve üçgen, açılış gibi gördüğü somut matematiksel nesnelere kullanarak bu nesnelere asıllarına ulaşmaya çalışır. Aynı şekilde *eikasiada* da zihin canlıların ve insan elinin ürünü olan nesnelere kopyalarını konu edinerek bu kopyaların asıllarına ulaşmaya çalışır. Her ikisi arasındaki tek fark; suretlerin asılları hakkında tahminde bulunurken temel aldıkları varsayımların ontolojik statüsü ile alakalıdır. *Dianoia*da zihin, akılla kavranılır olan varsayımlardan hareketle asıl varlığa ulaşmaya çalışırken *eikasiada* ise zihin, fiziksel nesnelere kopyalarından hareketle bu kopyaların gözle görülen asıl suretlerine ulaşmaya çalışır. *Dianoia* ile *eikasia* arasındaki bu benzerlik *noesis* ile *pistis* arasında da vardır. Her ikisi de kendisine nazaran ikinci derece gerçekliğe sahip olan varlığa başvurmadan doğrudan gerçekliğin kendisine ulaşmaya çalışır. Şöyle ki *noesiste* zihin duyuşal nesnelere başvurmadan varsayımları birer basamak olarak alarak varsayımların ötesindeki varsayımsal olmayan, akıl ile anlaşılır olan ilk ilkeye ulaşır. *Pistisde* de zihin, nesnelere suret ve kopyalarına başvurmadan duyuşal ile algılanan fiziksel nesnelere asıllarına ulaşır. Yani her ikisinde zihin nesnelere orijinallerinden hareket ettiği için *noesis epistemene*, *pistis* ise *doksanın* en yüksek derecesi olarak adlandırılır.

Platon’un *noesis* ile *pistis* arasında asıl varlığa ulaşma biçimi bakımından kurmuş olduğu bu yakın ilişki aslında epistemolojik bakımdan *episteme* ile *doksa* arasındaki ayrımı en net biçimde yansıtır. *Episteme* alanı içerisindeki en gerçek bilgiyi ifade eden *noesis* ezelî, ebedî, değişmez ve aldatmaz ideaları konu aldığı için durmadan değişen, aldatan duyuşal şeyleri konu alan *pistisden* daha sağlam, güvenilir ve kesin bilgiyi verir (Platon 2013a, 585C).

Sonuç

Platon’un bilgi anlayışı ile ilgili anahtar kavramları ve fikirleri ihtiva eden bölünmüş çizgi analogisi, esasında onun epistemolojisinin ontolojisinden ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğunu gözler önüne serer. Bu analogisiyle

asıl-kopya ilişkisi üzerinden temel varlık türleri arasında dört basamaklı hiyerarşi kurgulayan Platon, bu hiyerarşinin en alt basamağına, su ya da parlak yüzeylerde görülen görüntü ve yansımaları (*eikasia*), bir üst basamağına bu gölge ve yansımaların asıllarını temsil eden fiziksel nesnelere (*pistis*) koymuştur. Duyusal alanda yer aldığını söylediği bu iki varlık türünün üstüne ise akılla kavranılabilir olan matematiksel nesnelere (*dianoia*) ve ideaları (*noesis*) yerleştirmiştir. Matematiksel nesnelere ontolojik statüsü ile ilgili net bir açıklamada bulunmayan Platon, kendisinden sonra gelenleri bu konu üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Matematiksel nesnelere bir üst basamağında yer alan ideaların ezeli, ebedi ve değişmez varlıklar olduğunu belirterek ontolojik bakımdan onları dikey çizginin en yukarisına yerleştirmiştir. Bu şekilde bilgiye konu olan varlığı ontolojik bakımdan duyularla algılanan ve akılla kavranan varlıklar şeklinde ikiye ayırarak Platon, bir yandan insanın elde edebileceği iki farklı bilgi türü olduğuna (*episteme* ve *doksa*) diğer yandan ise insanın bilgiye ulaşmada iki yetiye (akıl ve duyu) sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Bir başka deyişle Platon, bilginin konu aldığı nesnenin ontolojik statüsü ile bilgi türü arasında sıkı bir ilişki kurarak gerçek bilginin kaynağının oluş ve değişimden uzak, akılla kavranılabilir alanda olduğuna işaret etmiştir.

Gerçek bilgiye ulaşma sürecinde duyuların önemli bir rolü olduğunu kabul eden Platon, onların oluş ve değişime maruz kalan duyusal varlıkları konu edinmeleri sebebiyle gerçek bilgiye ulaştıramayacağını çizgi analogisi boyunca savunmuştur. Platon'a göre duyusal alanda yer alan varlıkları konu edinen bilgi; sanı, inanç veya kanaat statüsündedir. Buna karşın akılla kavranılabilir alanda yer alan nesnelere konu edinen bilgi ise *episteme* düzeyindedir. Gerçek bilgiyi elde etme sürecinde insanın önce sanılara sahip olması gerektiğini düşünen Platon, ancak dört basamaklı bir epistemik derecelendirme takip edilerek sanının bilgiye dönüşeceğini ileri sürer. Görüldüğü üzere Platon *episteme* kavramını 'dış dünyada yer alan olguların bilinmesi' şeklinde kullanılan bugünkü anlamının dışında 'ezeli-ebedi ve zorunlu ideaların bilinmesi' anlamında kullanarak onu duyusal şeyleri konu edinen *doksadan* ayırmıştır.

Platon'a göre en üst basamakta yer alan akılsal nesnelere ezeli, ebedi, değişmez ve tümel gerçeklikler olup gerçek varlığa yani İyi İdeasına en yakın varlıklar olduğu için bu nesnelere konu alan zihin, en doğru ve en aydınlık bilgiyi meydana getirir. Dört kesitten oluşan çizginin her bölümünde yer alan nesnelere birbirinden farklılık göstermesini esas alarak bilgi türleri arasında ayırım yapan Platon, her bir bilgi türüne karşılık gelen zihin halleri arasında bir derecelendirmeye gitmiştir. *Eikasia*, *pistis*, *dianoia* ve *noe-*

sis şeklinde sıralamış olduğu bu biliş tarzlarından idealara ilişkin doğrudan kavrayışı (*nous*) içeren *noesis* olarak ifade ettiği bilgiyi diğer biliş tarzlarından üstün tutmuştur. Platon'a göre bilimsel bilgiyi ifade eden bu bilgi ezeli, ebedi ve değişmez ve aldatmaz varlıkları konu edindiği için mutlak, kesin ve zorunlu bilgiyi ifade eder. Ruhun derinliklerinde örtük bir şekilde bulunan bu bilgiye ruhun gözünü gömülü olduğu dünyanın çamurundan kurtaran diyalektik bilimi ile ancak ulaşılabilir.

Bölünmüş çizgi analogisi üzerinden temel varlık türlerine karşılık gelen bilgi türlerinin epistemik statüsünü bir derecelendirme ile açıkladığımız bu çalışmamızda, çalışmamızın sınırlarının dışına çıkmamak için bu analoginin, bu analogiden hemen sonra zikredilen mağara analogisi ile bir bağlantısının olup olmadığı incelenmemiştir. Çizgi analogisindeki her bir evrenin mağara analogisinde somut bir karşılığının bulunup bulunmadığı ayrı bir çalışma konusu oluşturmaktadır. Nitekim bu konu, *Devlet* diyalogu söz konusu olduğunda çağdaş Platon yorumcularının üzerinde durduğu önemli meselelerden birisidir.

Öz

Platon'un Bölünmüş Çizgi Analojisindeki Zihin Hallerinin Derecelendirilmesi

Platon varlık, bilgi, değer, siyaset ve eğitim alanında ortaya koymuş olduğu felsefî görüşleriyle kendisinden sonra gelen düşünürleri büyük ölçüde etkilemiştir. Platon bilgi konusunu sistematik bir biçimde ilk kez ele alan filozoftur. Platon'un bilginin tanımı ve unsurları konusundaki fikirleri -geleneksel epistemoloji adıyla- günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir. Bu çalışmada Platon'un *Devlet* diyalogunda yer alan, onun bilgi ve varlık felsefesinin temel kavramlarını içerisinde barındıran bölünmüş çizgi analojisi temel alınmıştır. Bu bağlamda Platon düşüncesinde bilginin mahiyeti, türleri ve bu bilgi türlerinin her birine karşılık gelen zihin halleri açıklanmaya çalışılmıştır. Her bir zihin halinin diğeri karşısındaki bilişsel durumu analiz edilerek zihin halleri arasında nasıl bir epistemik derecelendirme olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte filozofun zihninin ürünü olan felsefî bilgi (diyalektik) ile matematiksel bilgi arasında yöntem bakımından nasıl bir ayırım olduğu üzerinde durularak felsefî bilginin diğeri bilgi türleri karşısındaki üstünlüğü savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: bölünmüş çizgi analojisi, episteme, doksa, eikasia, pistis, dianoia, noesis.

Abstract

Grading States of Mind in Plato's Divided Line Analogy

Plato significantly influenced the philosophers who came after him with his philosophical thoughts in the field of existence, knowledge, value, politics and education. Plato is the first philosopher who systematically studied the subject of knowledge. And Plato's ideas on the definition and elements of knowledge - in the name of traditional epistemology - have continued to influence until today. This study is based on the divided line analogy, which includes the basic concepts of his philosophy of knowledge and existence in Plato's Republic dialogue. In this context, the nature and types of knowledge in Plato's thought and the states of mind corresponding to each of these types of knowledge were tried to be explained. The cognitive state of each state of mind compared to another was analyzed. Thus, what kind of epistemic degree there is between states of mind has been revealed. In addition, the distinction between philosophical knowledge (dialectics) -which is the product of the philosopher's mind- and mathematical knowledge in terms of method is emphasized and the superiority of philosophical knowledge over other types of knowledge is defended.

Keywords: divided line analogy, episteme, doxa, eikasia, pistis, dianoia, noesis

Kaynakça

- Aristoteles. 2017. *Metafizik*. Çeviren Ahmet Arslan. 1. bs. İstanbul: Divan Kitap.
- Arslan, Ahmet. 2018. *İlk Çağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a*. 7. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baç, Murat. 2011. *Epistemoloji*. Editör Demet Taşdelen. 1. bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bedu-Addo, J. T. 1976. "A Theory of Mental Development: Plato's Republic V-VII (Part 1)". *Platon* 28 (288): 111-127.
- Boyle, A.J. 1973. "Plato's Divided Line: Essay I: The Problem of Dianoia". *Apeiron: A Journal for Ancient Philosophy and Science* 7 (2): 1-11.
- Cevizci, Ahmet. 1992. "Platon'un Bilgi Kuramı ve Bu Kuramda Duyusal Varlıkların Yeri". Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ———. 2018. *Bilgi Felsefesi*. 4. bs. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. 2019. "Platon'un Devlet'teki Bölünmüş Çizgi Analojisi". *Ankara Üniversitesi Araştırma Dergisi* 15: 31-104.
- Chappell, Timothy. 2011. "The History of Epistemology". *The Routledge Companion to Epistemology*, editör Sven Bernecker ve Duncan Pritchard. New York: Routledge.
- Cornford, F. M. 1932. "Mathematics and Dialectic in the Republic VI,-VII. (II.)". *Mind* 41 (162): 173-90.
- Çelgin, Güler. 2011a. "εἰκασία". *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ———. 2011b. "Πίστις". *Eski Yunanca-Türkçe sözlük*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çelik, Sara. 2018. *Bilgi Felsefesi İlkçağ'dan Yeni Çağ'a*. 1. bs. Doruk Yayınları.
- Ferguson, A. S. 1921. "Plato's Simile of Light. Part I. The Similes of The Sun and The Line". *The Classical Quarterly* 15 (3-4): 131-52.
- Ferrier, James Frederick. 1961. *Institutes of Metaphysic: The Theory of Knowing and Being*. London: William Blackwood and Sons.
- Hamlyn, D. W. 2006. "History of Epistemology". *Encyclopedia of Philosophy*, 2. bs. C. 10. USA: MacMillan Reference.
- Haşlakoğlu, Oğuz. 2016. *Platon Düşüncesinde Tekhné* 1. bs. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Kranz, Walther. 2014. *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*. Çeviren Suat Y. Baydur. 3. bs. İstanbul: Cinius-Sosyal Yayınları.
- Locke. 1992. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çeviren Vehbi Hacıkadıroğlu. 1. bs. İstanbul: Ara Yayıncılık.

- Malcolm, John. 1962. "The Line and the Cave". *Phronesis* 7 (1): 38-45.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. 2000. *Felsefeye Giriş*. 7. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Notopoulos, James A. 1944. "The Symbolism of the Sun and Light in the Republic of Plato. II". *Classical Philology* 39 (4): 223-40.
- Notopoulos, James Anastasios. 1933. "The Meaning of εἰκασία in the Divided Line of Plato's Republic". *Harvard Studies in Classical Philology* 44: 193-203.
- Platon. 2013a. *Devlet*. Çeviren Sabahattin Eyüboğlu ve Mehmet Ali Cimcoz. 24. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ———. 2013b. *Philebos*. Çeviren Furkan Akderin. 1. bs. İstanbul: Say Yayınları.
- ———. 2014. *Şölen*. Çeviren Eyüp Çoraklı. 1. bs. İstanbul: Alfa.
- ———. 2017. "Menon". *Diyaloglar*, çeviren Adnan Cemgil, 14. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ———. 2018. *Timaios*. Çeviren Furkan Akderin. 2. bs. İstanbul: Say Yayınları.
- ———. 2019. *Phaidon*. Çeviren Furkan Akderin. 4. bs. İstanbul: Say Yayınları.
- Raven, J. E. 1953. "Sun, Divided Line, and Cave". *The Classical Quarterly* 3 (1/2): 22-32.
- Sichel, Betty A. 1982. "Plato's Divided Line and Piaget: A Response to Kieran Egan". *Curriculum Inquiry* 12 (3): 317-26.
- Taylor, Alfred Edward. 2020. *Platon Bilgi, Ruh ve Devlet*. Çeviren Cengiz İskender Özkan. 1. bs. Ankara: Fol Kitap.
- Uyanık, Mevlüt. 2003. *Felsefî Düşünceye Çağrı*. 1. bs. Ankara: Elis Yayınları.
- Wright, William Aldis, Ingram Bywater, ve Henry Jackson. 2012. *The Journal of Philology*. C. 10. New York: Cambridge University Press.
- Zeller, Eduard. 2017. *Grekl Felsefesi Tarihi*. Çeviren Ahmet Aydoğan. 3. bs. İstanbul: Say Yayınları.